

correct nyomtatása, kivált ha a legelőkelőbb napilapjaink párizsi tárcaiban előforduló számtalan sajtóhibákra gondolunk.

Végül legjobb akaratunk daczára csak fentebbi ítéletünket ismételtethetjük, ha az olyan *francia* verstant, melyben az ütem, az «accent mobile», a mondati hangsúly, a főmetszet, az átugrás, a gazdag rím stb. fogalmai és törvényei nincsenek helyesen formulázva, legalább is *felületes* munkának tartjuk. Ezen ítéletre referensi kötelességünk kényszerít. Reméljük, hogy a szerző egy netaláni második könyvéről jobbat mondhatunk.

Dr. HERZL MÓR.

Homeros Odysseája, I.—III. ének. Iskolai használatra magyarázta és bevezetéssel ellátta dr. *Ábel Jenő*. Budapest, Franklin-társulat, 1881. 206 l. Ára 1 frt.

Ábel Odysseakiadásáról — Iliaskiadásáról majd talán később lesz alkalmunk szólni — e Közlöny szeptemberi füzete Veress Ignác tollából hozott ugyan már terjedelmes ismertetést, mindazonáltal nem tartom fölöslegesnek a kiadásra újból visszatérni, még pedig azért nem, mert Veress úr a könyvnek sem jó tulajdonságait, sem egyes fogyatkozásait nem tüntette fel eléggé, másrészt pedig bírálata telve van alaptalan kifogásokkal és felszeg állításokkal. Mindenek előtt méltán megütközik az olvasó azon, hogy V. úr dr. Kontnak a «Pesti Napló»-ban Ábel kiadásáról megjelent cikkét Ábelnek tulajdonítja, és iparkodik kimutatni, mennyire nem felel meg a kiadás azon dicséretnek, melylyel a Napló cikkírója, már miut Ábel, azt elhalmozza. De különben sem hiányoznak V. úr bírálatában hasonló állítások. Megrójjja Ábelt azért, hogy az Ilias és Odyssea keletkezésének idejét nem határozta meg, hanem csak azt mondja, hogy az II. és Od. a Kr. előtti nyolczadik században már nagyjában olyan alakban volt meg, mint a hogy most birjuk. Úgy látszik, elfelejtette Veress úr, hogy Ábel p. 1. Homerost a Kr. előtti kilenczedik század közepébe teszi, és ez talán csak az Ilias és Odyssea keletkezésének idejét illetőleg is eléggé pontos meghatározás! — Annak bebizonyítására, hogy Ábelnek 120 oldalnyi bevezetése túlságosan nagy terjedelmű, azt hozza fel V. úr, hogy Homerost gymnasiumainkban csak egy esztendőn át szokás olvastatni, és hogy a bevezetés áttanulmányozása után a homerosi eposzok huszonnégy-huszonnégy énekének olvasására vajmi kevés idő marad. Pedig tudtommal Tantervünk két évet szán Homeros olvasására és nem követeli, hogy az egész Iliast és Odysseát olvastassuk.

Azon körülményt, hogy Á. nem volt képes a homerosi nyelvjárásnak valamennyi sajátságát a rokon nyelvek összehasonlítása által indokolni, V. úr annak tulajdonítja, hogy Á. a «nyelvhasználatnak» nem teljesen ura; csakhogy helyesebben cselekedett volna V. úr, ha ezen szemrehányást Curtiusnak, Meyer Gusztávnak és az indogermán összehasonlító nyelvten többi coryphæusainak tette

volna, mert bizony a kérdéses sajátságokat mindeddig ők sem voltak képesek megmagyarázni. A felett persze, hogy van-e V. úrnak egyáltalában joga az ilyen szemrehányással ellőállani, méltán kétkedhetnek az, ki olvassa a mit p. 702 V. úr a digammáról és a jodról mond; legalább az, hogy *ó, oi, ē*-nek régibb alakja *οο, οοι οπέ* volt, már rég nem igaz, és arról Á. szintén nem tehet, hogy V. úr nem ismervén Meyer Gusztávnak a *ωζ* szóról való legújabb fejtegetéseit az elavúlt Curtiusféle hypothesis mellett kardoskodik.

Megütközödik V. úr (p. 703) azon is, hogy Á. eleinte (p. 19) a poetica licentiát visszautasította, később pedig mégis csak avval magyarázza némely rövid végszótagnak az arsisban való megnyújtását. Igaz; csakhogy Á. p. 19 a poetica licentiát nem a metrikai szabálytalanságok indokolásánál, hanem csak a homerosi dialectusnak az attikaitól való eltéréseinek magyarázásánál nem tartja alkalmazhatónak. — Ugyanott naiv V. úrnak következő kérdése is: hogy ha már Á. a rövid végszótagok megnyújtását a legtöbbször ezen szótagoknak eredeti (Homeros előtti) hosszúságával magyarázta, ezt az elvet miért ejtette el a 127 hátra levő rövidségnél? Hát csak azért, mert ezen 127 rövidségről az összehasonlító nyelvtan segítségével világosan ki lehet mutatni, hogy Homeros előtt is mindig rövidség volt! — V. úrnak többi kifogásaival is csak a legritkább esetekben érthetnek egyet. Részemről csak helyeselhetem, hogy Á. az érthetetlen és rosszul képezett magyar terminus technikusok helyett többnyire a latinokat alkalmazta, és hogy az egész Odysseának tartalmát is elmondja a Bevezetésben. V. úr szerint az ilyen tartalmi elbeszélésnek «csak rosz hatása lehet a szorgalmas tanulóra, ha neki előre megmondjuk, a mit annak kellett volna, hogy egy bizonyos darab elolvasása után teljesítsen.» De ugyan hány tanuló fogja végig olvasni az egész Iliást vagy Odysseát és így hány tanuló fogja nélkülözhetni a tartalmi elbeszélést? Több helyes megjegyzést találunk Veressnek az Ábel commentárjának egyes helyeihez irt észrevételeiben, bár itt is nagyon sok van, miben Ábellel kell hogy tartsunk. Így pl. mind az, a mit V. úr az Ábel által is interpoláltaknak mondott versek igazolására felhoz, meglepően fölületes és a legkisebb meggyőző erővel sem bír. Egy pillantás az Ameis-féle Anhangba és az Odyssea első énekeinek figyelmesebb olvasása V. urat is, hiszem, meg fogja győzni Á. nézeteinek helyes voltáról. — V. úrnak egyéb megjegyzése közül csak egyre akarok még reflectálni. Ábel a 320 az *ἀνώπια* szót *a magasba* jelentésűnek mondja; V. úr szerint pedig a tartalomban «madár alakjában»-nal fordította. V. úr itt is tévedett; a tartalomnak V. úr által idézett helye a harmadik éneknek egy helyét magyarázza, nem pedig az első énekben előforduló *ἀνώπια* szót. — V. úr többi észrevételei ellen is volna itt-ott kifogásunk, de minthogy ezen észrevételei csekélyebb jelentőségűek, átterhetünk Ábel kiadásának rövid ismertetésére.

Mindenek előtt azt kell kiemelnünk, hogy nem ismerünk akár hazai, akár külföldi kiadást, melyben a Homeros megértésére szükséges anyag oly teljességben volna meg, mint Á. kiadásában. A Faesi-féle kiadásokban és Veress Odysseájában a Homerosi grammatika és verstan, La Roche és Veress Iliáskiadásáiban az irodalomtörténeti rész és a tartalom elbeszélése hiányzik, Ameis kiadása még épen csak a szöveget adja a magyarázatokkal együtt, minden bevezetés nélkül. Hozzá tehetjük még, hogy Ábel Bevezetésének minden egyes része jobb is, mint az idézett kiadások bármelyikének bevezetése. A «Homeros és a homerosi eposzok története» című első fejezet (p. 3—17) a Faesi és Düntzer-féle fejtegetéseknél rövidebben, de helyesebben foglalkozik a homerosi költemények keletkezésének nehéz kérdésével, kimutatja, hogy a Homeros személyisége és eposainak egysége ellen felhozott érvek nem elegendők, de azért nem tagadja, hogy az Ilias és Odysseában mindenféle ellenmondás és egyenetlenség fordul elő, hanem részben Nitzsch után a tárgyi ellenmondásokat, valamint a dialectologiai és metrikai eltéréseket azon körülményből magyarázza, hogy Homeros a régebbi aeol epikus népkölteményekből egyes részleteket eposaiba megelőző gyökeres átídomítás nélkül vett át. Felemlíti azután még Homeros költeményeinek sorsát az ó-korban, a homeridákat és rhapsodokat, Peisistratos recensióját, az alexandriai grammatikusokat és Eustathioszt, mindezt csak röviden, a mint iskolai kiadásba illik, de jellemző vonásokban.

Legbecsesebb Ábel kiadásában a második (p. 17—86) és harmadik (p. 87—103) fejezet, a homerosi nyelv- és verstan, milyent még a külföldi philologiai irodalomban is hiába keresnénk. A nagyobb nyelvtanokon kívül Bamberg-nek «Homerische Formen» (1874) és Drogannak «Paradigmen zum Homerischen Dialekt» (1866) című füzetkéi, Ahrens «Griechische Formenlehre»-jének első része, (1869), Ribbeck Woldemárnak «Homerische Formenlehre»-je (1880. 2. kiad.), Düntzer és La Roche-nak bevezetései mindaz a mit a tanulónak az eddigi tankönyvirodalom a homerosi nyelv- és verstan sajátosságainak megismerésére nyújtott, és hogy mennyire meg nem felelnek ezen munkák a tudomány követeléseinek, tudja mindenki, a ki csak futó pillantásra méltatta is a grammatikai irodalom ezen ágát. A nyelvtani anyagot aránylag legteljesebben Ribbeck és La Roche műveiben találjuk összegyűjtve, de hogy ezen aránylag legjobb munkák is mily hiányosak, kitűnik már pl. azon körülményből, hogy a homerosi hangtan, melynek eltéréseinek magyarázására Á. a digammától eltekintve 16 oldalt szentelt, Ribbecknél hat, La Rochenál két oldalnyi tért foglal el és mindkettőnél nem a homerosi formák, hanem az attikaiak vannak régiebbeknek, eredetibbeknek föltüntetve. — De különben is sokkal bővebb és alaposabb Ábel előadása. A mint a szakavatott olvasó mindjárt észreveszi, a digamma és a homerosi verstan egyes

sajátságainak fejtegetésében Knösz alapvető detailkutatásai, a homerosi ige tárgyalásánál Curtius kétkötetes «Verbum»-ja, az egész nyelvtanon végig Meyer Gusztávnak a legújabb kutatásokat felkaroló görög nyelvtana, a verstanban azonkívül még Christ ismeretes metrikája voltak számos specialis dolgozaton kívül azon művek, melyek alapján a homerosi grammatika és metrika tudományos alapra fektetett ezen első összefüggő rendszere készült, az első Homeroskiadás, melyben a homerosi nyelvjárásnak az attikaitól való eltérései nem a versmérték kényelméből összevonás, széjjelrántás, a költő kényetől függő megnyújtások és megerősítések útján magyaráztatnak, hanem az összehasonlító nyelvtudomány elvei alapján vannak megfejtve, még pedig úgy, hogy a tanuló fáradság nélkül megértheti. Á. kiadásának ezen részében mindössze következő téves adatokat találtunk: P. 30 nincs felemlítve, hogy egy mássalhangzóra végződő rövid szótagok a thesibus nemcsak *οί, εῖ* előtt, hanem olykor más szók, pl. *οἶνος* előtt is megnyújtatnak. — P. 45. hibás azon állítás, hogy *δμῶων, θῶων* és *Τρῶων* az attikai dialektusban nem másodéles, p. 20 az *ἀλάλημαι, ἀλάλησαι, ἀλάληται, ἀλάλησθε* és *ἀλάλησο* alakok mint olyanok vannak felhozva, melyek az attikai nyelvjárás ékezési szabályai szerint nem volnának harmadélesek; p. 45, úgy látszik csak tollhiba azon állítás, hogy az *εοσι*-végű többesszámú dativusok (nem a *σι*-végűek) Homerosnál alig négy-öt tónél fordulnak elő. — Félreértésre szolgáltathat okot a következő jegyzetek stilisálása: P. 25 szerint *α* illetőleg *ο* helyett *αι*-t találunk a *Κλυταιμνήστρη* szóban is; minthogy azonban ezen szó az attikai dialektusban is. *Κλυταιμνήστρα*-nak hangzik, jó lett volna megmondani, hogy *Κλυταιμν. Κλυτομνήστρα* helyett áll. — P. 28 szerint *ἀεΐδειν*-ben és más szavakban a szó elején diaeresissel találkozunk, helyesebb lett volna itt a diaeresis helyett az attikai dialektusban összevont szótagoknak eredeti alakjukban való megőrzését említeni. — P. 73 szerint az *ἔδομαι, πίομαι* és *εἶμι* praesensalakok Homerosnál és *gyakran* attikai íróknál is futurum jelentésében is előfordulnak; ezen adat a mennyiben *ἔδομαι*-ra vonatkozik, helytelen, minthogy *ἔδομαι*: az attikai prózában csakis a futurum jelentésével bír. — Vegre p. 66 jó lett volna megmondani, hogy a *μῆγναι, μῆγμεναι* és hasonló infinitivusi alakokban az *η* nem a raghoz, hanem a tőhöz tartozik. — Ennyit a Bevezetésről, melynek utolsó fejezetéről, az Odyssea tartalmának elbeszéléséről és æsthetikai méltatásáról már fentebb megemlékeztünk. — Az Odyssea szövegét La Roche, Dindorf és Ameis kiadásai alapján állította össze Ábel, mindegyikéből azon olvasásokat vévén fel kiadásába, melyeket méltán legjobbaknak tarthatott; azt, hogy nem indokolta Á., miért adott egyes helyeken előnyt La Roche olvasásának, más helyeken Ameisének, az iskolai kiadások céljait tekintve, csak helyeselnünk kell, valamint Ábel azon szokását is, hogy a jegyzetekben röviden felsorolja azon

okokat, melyek őt arra bírták, hogy egyes verseket mint interpoláltakat zárjelek közé helyezett, a mi által egyrészt a tanulók jogos tudás vágyának tesz eleget, másrészt pedig elméjük kritikai tehetségeit fejleszti.

De azért első sorban nem e tulajdonságok azok, melyek Á. kiadásának kiváló helyet biztosítanak a tankönyvirodalomban, hanem azon pædagogiai tapintat, melylyel a jegyzetek minden sorában találkozunk. Nehezebb helyek hosszadalmas magyarázása helyett azoknak szabad fordítását adja majnem mindig kifogástalan magyarságban, de oly módon, hogy e fordítás által a tanulót vajmi ritkán menti fel az önmunkásságtól és az egyes szók kikeresésétől. Így pl. a tanuló be nem érheti avval, hogy οἷμα ἄριστος ἄπιστος-t (α 242) a jegyzetben úgy találja fordítva, hogy *se hīre se hamva*; ha alaposan készült, tudnia kell ἄριστος és ἄπιστος tulajdonképeni jelentését. — Nem kevésbbé üdvös, hogy Á. a görög kifejezéseket a hol csak lehet, összehasonlítja a megfelelő latin constructiókkal, miben a párhuzamos helyeket igen czélszerűen többnyire Vergiliusból veszi; pl. πέλαγος μέγα μετρήσαντες γ 179: æquor metiri Georg. IV, 389; ἐπει πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἔντο α 150: postquam exempta fames et amor compressus edendi Aen. VIII. 184; ἐλαφρότεροι ἢ ἀφνειότεροι-val v. ö. triumphus dictatoris clarior quam gratior fuit Liv. V. 23; περιπλομένων ἐνιαυτῶν α 16: volventibus annis Aen. I. 254 stb. stb. Nem egészen megfelelő magyarázatot a kiadás ezen részében is csak keveset találunk: α 12-höz a πεφευγότες perfectum az ἔφυγον aoristossal szemben nem a cselekvény tartóságát jelöli, mint azt Á. mondja, hanem a cselekvény bejezettségét tekintettel az eredményre («háború és tenger veszélyeit kikerülvén most biztonságban vannak»). — Tekintettel a ποιῶν σε ἔπος ζῶγεν ἔρκος ὀδόντων kifejezésre az egésznek és a résznek accusativusát nem γ 230-hoz, hanem α 64-hez kellett volna megmagyarázni; úgy szintén az ἀργεῖφόντης, és πόκα ποιητοῖο kifejezések (az első énekben) sincsenek azon helyen megmagyarázva, melyen először előfordúlnak. — Helytelenül van θεῶν ἐν γούνασι κείται úgy fordítva hogy: «ezt csak az istenek tudják»; helyesebb volna: «ez az istenek kezében van». — Kissé naiv végre a következő jegyzet (α 73-hoz): «A tengeri rablás a homerosi ókorban nem volt valami ritka dolog, bár nem nagy tiszteletben állott *kivált azoknál, kik általa megkárosultak*». Máskülönb a jegyzetek, melyek a legjobb kommentárok alapján készültek, teljes elismerésünket érdemlik; és különösen kellemesen érinti az olvasót azon körülmény is, hogy a kiadó abban is tekintettel volt hazai tanügyi viszonyainkra, hogy a német kiadások használatát annyira nehezítő tudományos fejtegetéseket, a tanulók előtt ismeretlen íróból való parallel helyek idézgetését, végre a homerosi syntaxisnak a tanuló által alig ismert attikai syntaxistól való eltéréseinek fölösleges magyarázását kiadásában mellőzte.

Hogy könyvünk egész terjedelmében nagy szorgalommal van készítve, azt a tisztelt olvasók már Veress úr ismertetéséből tudják; mindezeknél fogva ezen minden tekintetben jeles tankönyvet collegáink figyelmébe melegen ajánljuk.

Beszterczebánya.

FERENC VALDEMÁR.

Német olvasókönyv a középiskolák VII. és VIII. osztálya számára. Összeállítá *Andrássy Jenő*, főgymnásiumi tanár. Budapest és Pozsony, 1882. Heckenast G. utóda.

Ez olvasókönyv előszó nélkül lép a világba s így a könyvből magából kell a szerző céljára következtetnünk.

A könyv, úgy látszik, a tanterv, illetve az utasítások igényeinek meg akar felelni, de oly külsőlegesen teszi ezt, hogy nincs benne köszönet. A kötet legnagyobb részét prózai olvasmányok teszik (1—283 l.); a kisebbik fele (284—384. l.) költeményekből áll; 16 lapra terjedő alfabetaikus jegyzetek zárják be a kötetet.

Mindenek előtt feltűnő, hogy az olvasmányokhoz semmiféle magyarázatok nem járulnak, annál feltűnőbb, mert az Utasítások *világosan követelnek* ily magyarázatokat és mivel az olvasmányok legnagyobb része *oly roppant nehéz* — stílré és tartalom tekintetében egyaránt —, hogy németországi iskolákban is alig értenék a tanulók.

Hozzájárul, hogy a szerző az Utasítások értelmében leginkább Herder, Lessing, Goethe, Schiller és Jean Paul műveiből veszi az olvasmányokat. Ez magában véve helyes; de a magyarázatok hiánya itt annál nagyobb baj, mert azon nézetek, melyek a felvett czikkek tartalmát teszik, kisebb nagyobb részben ma már elavultak s így a tankönyvszerzőnek kötelessége lett volna, pontosan kiemelni, hogy a tudomány miben és mennyiben haladta túl az olvasmányban foglalt nézeteket. Hiszen ez különben sem *irodalomtörténeti*, hanem *aesthetikai* oktatás anyaga; itt tehát nem az a fő, hogy Lessing mit tanított a meséről, Herder a lyráról, Goethe Shakespeareról stb., hanem hogy *mi* mit értsünk a mese és a lyra alatt, hogyan fogjuk fel Shakespearet. Ilyen könyvnek tehát magyarázatos jegyzetek nélkül kettős igen hátrányos következménye lehet: 1. nem valószínű, hogy a tanárok és tanulók helyesen megértik; 2. hamisat tanulnak belőle; megtanulják, hogy pl. Lessing hogyan magyarázta Aristotelest, de nem azt, hogy a mai tudomány hogyan érti helyesen a görög philosophust; átvesznek sok mindentféle állítást és ítéletet, melyeket az utolsó század kutatásai régen alaptalannak vagy helyteleneknek mutattak ki. És szerzőnk még bibliographiai utalásokat sem ad, melyekből a tanár és a buzgóbb tanuló láthatná, hol találhat bővebb felvilágosítást a csak félig vagy éppen nem értett fejtegetésekről, a töredékes vagy hiányos anyag alapján ferdén tárgyalt problémákról.